

budućnosti na gotovo 90 strana i u šest poglavlja. Autor piše o podjeli svijeta na suverene države, opstanku nacionalnog i globaliziranju, „mrežnoj moći“ i nematerijalnoj proizvodnji, eksploataciji, neoliberalnoj agendi, „kolonijalnosti moći“, cilju mreža, mnoštvu, individualnom i društvenom kapitalu, odnosno višku vrijednosti, cost-benefit analizi, pogledu na gospodarstvo, načelima tržišta, nenovčanoj razmjeni, globalnom individualizmu, tehnologijama, kiborzima, čovječanstvu, *homo luminosisu*, privatiziranju kolektivnih dobara, kapitalu i njegovom podređenju svega, intelektu, svjetskoj državi i globalnoj krizi, biblijskim i povijesnim tumačenjima *naroda i mnoštva*, bitku i istini te objektu i subjektu (i objektivnosti i subjektivnosti) objedinjujući teorije Levija, Hardta i Negrija, Grosfoguela, Rossitera, Lovinka, Trotta, Marxa, Virna, Badioua i dr. Nabrojani su samo neki od najzanimljivijih aspekata koje je Meštrović obradio u svom djelu. Kako sam kaže: „izbor mojih radova iz tri knjige skupljen u jednoj potvrđuje, barem u mojim očima, te postavke implicitne u nastojanjima da shvatim što u našem današnjem svijetu i njegovu / našem razmišljanju nestaje, što nam izmiče i ostaje nepoznato i prijeteće“, čime najavljuje o čemu knjiga govori i što bi nas unutra moglo očekivati. Ova knjiga ne samo da sintetizira njegove radove, već isto tako objedinjuje i sintetizira i promišljanja nekih od najrelevantnijih autora brojnih područja kroz povijest do današnjice. Knjiga je pisana relativno sistematski, odnosno kronološki, no zbog količine stručnih podataka kojima obiluje zahtjeva od čitatelja određeno predznanje iz niza područja kako bi ovu knjigu mogli doista pročitati s razumijevanjem koje zavređuje

i upiti sve znanje koje ona pruža. Interdisciplinarno nastrojena traži od svog čitaoca vrlo dobru pripremljenost o danim temama te bibliografsku načitanost i širinu pogleda.

Zbog svega gore navedenog ovu knjigu Matka Meštrovića preporučila bih svakome tko bi htio sintetizirati i nadograditi svoja znanja iz područja filozofije, ekonomije, sociologije i politologije i / ili proširiti svoje horizonte inter- i transdisciplinarno.

Valentina Pandurić

Redžo Trako DEBOGUMILIZACIJA BOSANSKOG SREDNJOVJEKOVLJA.

Uloga bogumilskog dualizma u stvaranju srednjovjekovnog bosanskog identiteta. Synopsis, Zagreb-Sarajevo, Visoko evanđeosko sveučilište u Osijeku, Osijek, 2017., 614 str.

Knjiga dr. sc. Redže Trake *Debogumilizacija bosanskog srednjovjekovlja: Uloga bogumilskog dualizma u stvaranju srednjovjekovnog bosanskog identiteta* relevantno je povijesno-socioreligijsko djelo. Objavljena je 2017. u izdanju nakladničke kuće *Synopsis* iz Zagreba i Sarajeva, jedne od najrenomiranijih nakladničkih kuća u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj te *Visokog evanđeoskog sveučilišta u Osijeku*. Knjiga obaseže 614 stranica i pored *Sažetka*, *Zahvala*, *Popisa kratica*, *Popisa numeriranih ilustracija*, *Napomena*, zatim kratkoga teksta pod naslovom *Opći modeli grupnoga identiteta* te *Zaključka*, ima tri zasebna poglavlja od kojih prvo *Uvod* ima 35, drugo

Geopolitički sažetak 18 stranica dok treće poglavlje pod naslovom *Bogumilski dualizam i srednjovjekovna bosanska baština* obaseže 473 stranice. Sva tri poglavlja počinju s citatima iz Biblije i Kur'ana.

U prvome poglavlju „Uvodu“ Trako predočuje geografski prostor – Bosnu i Hercegovinu, i to onu nastalu tijekom posljednjega rata (1991-1995) i podijeljenu potpisivanjem Daytonskoga sporazuma, a sve da bi se izlišnom i netočnom pokazala postavka da sukobi u današnjoj Bosni i Hercegovini sežu u bosansko srednjovjekovlje, u kojem su tako skladno živjeli pravoslavci, katolici i pripadnici Crkve bosanske.

Kad je riječ o istraživačima bosanskoga srednjovjekovlja, autor ih poimenično navodi i pri tome ocjenjuje njihov doprinos rasvjetljavanju istine o bosanskim krstjanima. Mnoštvo je tu povjesničara kako s područja Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije, tako i iz Velike Britanije i SAD-a. Govoreći u prvome potpoglavlju prvoga poglavlja o općim modelima krivovjernog bosanskog bogumilskog dualizma, Trako ih navodi tri: 1) *model transmisije bosanskog bogumilizma*, 2) *model iskrivljavanja južnoslavenske ideje* i 3) *model etničko-religijskog mita*. Taj model ima, kako navodi autor, barem dvije religijske verzije: kršćansku i islamsku, uz napomenu da kršćanska verzija ima barem tri etničko-konfesionalne verzije: a) hrvatsku rimokatoličku, b) srpsku pravoslavnu i c) srpsko-hrvatsko-protestantsku, dok islamska ima samo jednu: bošnjačko-islamsku verziju.

A to bi značilo sljedeće: prije dolaska bogumila u Bosni su skladno živjeli etnički srpski pravoslavci i etnički hrvatski katolici. Prema tome mitu, ako su svojim

dolaskom doseljeni bugarsko-bizantski bogumili preobratili mnoge te kršćane na svoju krivovjernu vjeru, tada i sva materijalna i duhovna baština pripada današnjim bosanskohercegovačkim hrvatskim katolicima i bosanskohercegovačkim srpskim pravoslavcima, a posredstvom njih i srpsko-hrvatskim / hrvatsko-srpskim protestantima. Slijedno tome, bosanskohercegovački bošnjački muslimani do te baštine mogu doći ponovnim pokrštavanjem.

Međutim, bošnjačko-muslimanski mit ima svoju verziju. On kaže, ako su se dolaskom bugarsko-bizantskih bogumila domaći etnički srpski pravoslavci i domaći etnički hrvatski katolici odrekli svoje vjere i prihvatili dualističko krivovjerje *Crkve bosanske* i potom se odrekli i toga vjerovanja i prihvatili islam, tada cjelokupna materijalna i duhovna baština pripada današnjim bosanskohercegovačkim bošnjačkim muslimanima i slijedno tome bosanskohercegovački srpski pravoslavci, hrvatski katolici i srpsko-hrvatski protestanti do te baštine mogu doći jedino posredstvom svojih islamiziranih susjeda – bošnjačkih muslimana, a to znači ako prihvate bošnjačku opciju, odnosno ako se muslimaniziraju. I tu verziju propagirali su mnogi. Među njima, navodi Trako, bili su Osman Đikić, Safvet-beg Bašagić, Džemal Bijedić, Muhamed Filipović (Tunjo) te Fikret Abdić (Babo) i drugi. Mnogi i danas propagiraju tu ideju.

U drugome poglavlju pod naslovom „Geopolitički sažetak“ autor u najkraćim crtama daje pregled geopolitičkog položaja srednjovjekovne bosanske države kako bi onima koji se prvi put susreću s ovom knjigom mogli barem donekle znati gdje se događala cijela ova priča. U tu svrhu vrijedno je navesti sljedeće karte: 1) hipotetička karta

izvorne 'zemljice Bosne' oko 900. godine, 2) dio navigacijske karte Angelina Dulcerta (1339), 3) dio karte mletačkoga franjevca Mavra iz 1443, 4) zatim historijsku kartu srednjovjekovne bosanske države autora Marka Vege iz 1979.

U trećemu poglavlju pod naslovom „Bogumilski dualizam i srednjovjekovna bosanska baština“ autor želi na vidjelo iznijeti bosansku bogumilsku baštinu, odnosno materijalnu ostavštinu dualističke Crkve bosanske. Naime, dugo se vjerovalo da pripadnici Crkve bosanske nisu posjedovali nikakvu materijalnu baštinu, da su odbacivali sve materijalno, pa i vlastito tijelo, jer su ih smatrali zlom. Autor si je dao truda i svojim minucioznim istraživačkim radom došao do zaključka da postoje dvije skupine relativno rustičnih narodnih rukotvorina koje su zahvaljujući medijskom posredovanju uzdignute na pijedestal nacionalnih spomenika. To su: 1) lapidarne skulpture različitoga podrijetla, veličine, tvrdoće, oblika, dekoracija i inskripcija. Velika većina njih nalikuje nadgrobnim spomenicima; 2) skupni listovi iluminarnog i / ili ispisanog pergamenta i / ili papira od kojih najveći nalikuje prijepisima nekih staroslavenskih prijevoda biblijskih knjiga.

U potpoglavlju *Srednjovjekovni lapidarni spomenici* autor govori o današnjim bosanskohercegovačkim lapidarnim spomenicima čije je datiranje, porijeklo i pripadnost sumnjivo. Upravo stoga želi ih se povezati u jednu cjelinu i to radi zajedničkoga nastupa. U tu skupinu autor ubraja: 1) *Kamene skulpture u obliku mitraističnih reljefa*, nalazimo ih u okolici Konjica. Autor navodi da je riječ o 7 (sedam) pločastih skulptura s ukupno 8 rustičnih reljefa: prikazane sakralizirane scene žrtvovanja dobro ugojenoga bika u čast militantnog

prosvjetitelja Mitre (Mithras); 2) *Kamene strukture u obliku trorogih sarkofaga* – na području Hercegovine otkrivene četiri kamene skulpture (Mostar, Čapljina Široki brijeg i Mogorjelo kraj Čapljine; 3) *Kamene skulpture u obliku sakralnih objekata* – riječ je o kamenim suhozidima koji podsjećaju na ostatke temelja srednjovjekovne sakralne arhitekture.

Autor polazi od tvrdnje lokalnih stručnjaka da na današnjemu bosanskohercegovačkom prostoru nema tragova postojanja bilo kakvih starobosanskih nekršćanskih (poganskih) hramova niti pak starobosanskih kršćanskih bazilika čije bi se postojanje moglo smjestiti u razdoblje prije 4. stoljeća. Međutim, ostavlja mogućnost da su hramovi, ako su uopće postojali, srušeni tijekom *Velike seobe naroda*, odnosno tijekom masovnoga doseljavanja sjevernih slavenskih barbara (etničkih Hrvata i etničkih Srba). Što znači da su prvi starobosanski sakralni objekti nastali tek u 4. stoljeću, u vremenu kada kršćanstvo postaje službenom državnom religijom Rimskoga Carstva.

Slijedom toga autor navodi više veoma vrijednih *sakralnih objekata*, sagrađenih između 4. i 7. stoljeća, donosi detaljne tlocrte starokršćanskih bazilika kao i planove ostataka kamenih suhozida, kao npr. onoga u Zenici koji ima izgled najveće bazilike u Bosni i Hercegovini. Kako uz kamene suhozide nije bilo nekoga drugog građevinskoga materijala, pretpostavlja se da su prvi starobosanski sakralni objekti imali kamene temelje, a da je ostala konstrukcija bila drvena. Stoga su i mogli biti razrušeni i spaljeni. Temeljem njihovih temelja nije moguće odrediti konfesionalnu pripadnost vjernika koji su se koristili tim objektima.

Dr. Trako potom navodi da u 7. stoljeću dolaze na ova područja Slaveni koji su imali svoju vjeru u više različitih božanstava kao što su npr. glavni bog Svarog (stvoritelj svijeta i zaštitnik rudara), zatim dvojac Bjelobog-Vid i Črnobog-Nevid te također dvojac Zora i Danica te vještica Baba Jaga, odnosno baba Roga / baba Zima. U tome razdoblju nastaju novi sakralni objekti, jer će Slaveni potisnuti kako ilirska plemena tako i njihovu religiju kao i militantne rimske podanike.

Gosp. Trako donosi potom kartu približnih lokacija pretpostavljenih ostataka sakralnih objekata iz doba zemljice Bosne, donosi mnoštvo tlocrta više različitih bazilika te navodi postojanje bazilikolikih ostataka na lijevoj strani rijeke Stavnje kraj Breze, odnosno Rudnika Breza, uz napomenu da je riječ o najstarijim bosanskohercegovačkim kamenim spomeniku u obliku sakralnog objekta.

Kao primjere kamenih suhozida autor navodi četiri lokacije: onu od crkve sv. Petra i Pavla u selu Ošanićima kraj Stoca (u istočnoj Hercegovini), zatim crkve sv. Georgija u selu Sopotnici kraj Goražda, zatim crkve Uspenja Presvete Bogorodice u Dobrunu kraj Višegrada te crkvice sv. Ive u Podmilačju, najvećega nemarijanskog svetišta u cijeloj Europi. Crkvice sv. Ive u Podmilačju bila je izgrađena u neogotičkome stilu još prije dolaska Osmanlija, preživjela je sve nevolje i u posljednjemu ratu (1991-1995) pripadnici Vojske Republike Srpske srušili su je do temelja. Obnovljena je u istome stilu te je i dalje ostala kao hodočasnička crkva.

Nakon toga slijedi potpoglavlje o *Kamenim skulpturama u obliku ploča*, zapravo o nekoj vrsti nadgrobnih spomenika. Autor ih poimenično navodi 27 i za njih kaže da

se pretpostavlja da su srednjovjekovne bosanske (kršćanske) provenijencije.

U potpoglavlju *Kamene skulpture u obliku stolica* autor navodi da su na tromedi BiH, Srbije i Crne Gore otkrivene 22 rustično oklesane kamene skulpture u obliku stolica (prijestolja, tronova) s osloncima za leđa, s i bez rukohvata: uz njih pronađena je, nedaleko sela Bukovice kraj Konjice, 1884. najveća i najbogatije dekorirana bosanskohercegovačka-stoličasta kamena skulptura, s osloncem za leđa, ali bez rukohvata.

U potpoglavlju *Kamene skulpture u obliku nadgrobnih spomenika (stećaka)* dr. Trako govori o problemu prostornoga razmještaja stećaka. Naime, utvrđeno je da na području BiH, Hrvatske Srbije, Crne Gore ima oko 69.000 relativno rustično obrađenih monolitnih kamenih blokova zvanih stećci, s najvećom gustoćom u BiH. Tu pojavu moguće je, navodi dr. Trako, nazvati *srednjovjekovni bosanski kulturni fenomen stećaka*. U knjizi se nalaze i tri karte razmještaja stećaka na navedenom području (str. 224-225). Potom autor govori o *problemu perspektive gledanja na kulturu stećaka i problemu podrijetla njihova naziva* – kad je i tko dao ovaj naziv i što on zapravo znači (lokalno stanovništvo naziva ih *mramorima*). Autor govori i o *problemu popisa stećaka* jer još nitko do sada nije utvrdio točan broj stećaka, zatim o *problemu datiranja kulturnog fenomena stećaka*, navodeći da mnogi drže da je kultura stećaka neka autohtona bosanska kulturna pojava uz pretpostavku da su stećci u izravnoj vezi s pripadnicima *Crkve bosanske*. Potom govori o *problemu lociranja vodećih središta kulture stećaka*, *problemu bogumilizacije kulture stećaka*, *problemu klasifikacije stećaka* te konačno o *problemu dekoracije ili*

ornamentu. Uz to, autor donosi *tablicu slova natpisa stećaka* kako bi se, oni koji žele ići, na licu mjesta mogli koristiti ovom tablicom i odgonetati sadržaje natpisa. Autor se bavi također pitanjem *jesu li stećci kršćanskoga podrijetla*. Naime, neki bi to htjeli ustvrditi jer polaze od toga da je cijelo srednjovjekovno razdoblje zapravo bilo kršćansko. Međutim, autor ovdje navodi riječi pokojnog akademika Dubravka Lovrenovića koji je tvrdio da nema razloga da se stećcima „utisne isključivo hrvatski i / ili isključivo srpski nacionalni žig“, posebno zbog toga, navodi dr. Trako, jer se i jedna i druga konfesija (Katolička crkva i Srpska pravoslavna crkva) odriču *Crkve bosanske* i njezina nauka.

Na kraju ovoga poglavlja mogli bismo zajedno s dr. Trakom zaključiti da se ovdje radi o „ljudskim umom smišljenim, ljudskom rukom napravljenim i ljudskim duhom nadahnutim kamenim skulpturama na otvorenom, postavljenim na najistaknutija mjesta“, svejedno je li riječ o reljefima, sarkofazima, suhozidima, pločama, stolicama ili stećcima i svejedno gdje se nalaze, na kojem području i od kojeg i kakvog kamena su urađeni.

U potpoglavlju *Srednjovjekovni bosanski crkveni rukopisi* dr. Trako navodi da je tu riječ „o relativno velikoj, staroj, originalnoj i jedinstvenoj skupini rukopisnih ostataka (kršćanske) materijalne kulture“, o „sakraliziranim skulpturama od pergamenta i / ili papira“. Potom donosi *Tablični prikaz crkvenih rukopisa*, i to prema popisnicima Anice Nazor pa poimenično opisuje svaki od njih uz navođenje gdje se danas nalazi tih 27 srednjovjekovnih crkvenih rukopisa. Međutim, taj popis nije završen. Dr. Kuna je, navodi dr. Trako, navela još tri važna dokumenta, tri evanđe-

lja: Miroslavljevo, Čajničko i Vatikansko. Kako dr. Trako u svojoj minucioznosti želi ostati dosljedan postavljenim standardima, on i ovdje daje usporedbenu tablicu slova bosančice na stećcima i slova u crkvenim rukopisima. Za one koji se prvi put susreću s ovom problematikom, dr. Trako daje kratak pregled nekih crkvenih rukopisa, među njima Miroslavljevo evanđelje (12. st.) iz vremena vladavina Kulina bana (1180.-1204.), Manojlovo evanđelje (početak 14. st.), Divoševo evanđelje (14. st.), Kopitarevo evanđelje (druga polovica 14. st.), Nikoljsko evanđelje, Daničićevo evanđelje, Srećkovićevo evanđelje (kraj 14. st.), Treće beogradsko evanđelje, Pripkovićevo evanđelje i druga.

Dr. Trako navodi također *Hvalov kodeks*, rukopis koji se smatra „prvim od triju kodeksa (zbornika) te najreprezentativnijim crkvenim rukopisom srednjovjekovne bosanske provincije“. Uz njega postoje još i *Mletački* i *Radosavljev kodeks*. Sva tri kodeksa pisana su ćirilicom. Tu je i *Hrvojev misal*, najbogatije ilustrirani i najpažljivije (kaligrafski) ispisani glagoljički rukopis, smatra se izravnim nastavkom stare bosanske glagoljičke rukopisne tradicije.

U *Zaključku* trećega poglavlja dr. Trako navodi da ni na jednome kamenom spomeniku iz toga razdoblja nema materijalnih dokaza o postojanju bogumilskog krivovjerja. Ako su i bili bogumili, oni nisu ostavili nikakav trag. Stoga i naslov ove knjige *Debogumilizacija bosanskoga srednjovjekovlja*.

Zaključno se može reći da postoji više veoma važnih razloga koji ovo djelo čine prijeko potrebnim, a što je i sam autor već naveo. Ponajprije, poviješću bosanskoga srednjovjekovlja, a time i poviješću bosanskoga bogumilizma, bavili su se i bave se

mnogi, kako u zemlji tako i u svijetu. I ta povijest je, ali i sadašnjost, možda baš zbog neznanja o povijesti, opterećena, kako sam autor kaže, mnogim „etničkim, religijskim, kulturološkim i lingvističkim shvaćanjima središnjeg prostora Zapadnoga Balkana“ kako onih koji žive u BiH tako i onih u susjedstvu.

Dr. Trako u svome istraživanju polazi od jedne „pogrešne“ geopolitičke pretpostavke da je „glavni duhovni temelj srednjovjekovne bosanske države bilo krivovjerno kršćanstvo dualističke *Crkve bosanske* čiji su utemeljitelji bili bosanski bogumili“. Pobornici te teze, a oni se mogu naći među srpskim pravoslavicima i hrvatskim katolicima, drže da su u srednjem vijeku njihovi preci činili sve – ne prezajući ni od čega – nadziranja, praćenja, zatvaranja, mučenja, kažnjavanja – kako bi spriječili prelijevanje toga krivovjerja u njihova područja, kako bi ga zadržali u zemljici Bosni. Naravno, temeljem toga su, kako navodi dr. Trako, zagovornici kako srpskoga pravoslavnog tako i hrvatskoga katoličkog bosanstva, promatrali zemlju Bosnu iz svoje perspektive, kao što su i zagovornici bosanstva bez srpskoga pravoslavlja i hrvatskog katolicizma isti prostor promatrali iz svoje perspektive. Sve to je pomoglo nastajanju mita o tobožnjoj „srednjovjekovnoj bosanskoj trokonfesionalnoj kršćanskoj državi“ koja je, zahvaljujući lojalnosti svojih vjernika krivovjeraca bogumila, uspijevala opstati tijekom povijesti. Uz to, navodi dr. Trako, mnogi su prihvatili tu tezu i zastupali mišljenje da su ti „neobični strani duhovni doseljenici bili tako snažno misionarski orijentirani“ da su uspjeli na svoje bogumilsko krivovjerje preobratiti mnoge pripadnike kako srpskoga pravoslavlja tako i hrvatskoga katoličanstva i da su potom

zajedno s njima utemeljili (zajedničku) dualističku *Crkvu bosansku* čija je *Vjera bosanska* stoljećima bila duhovni temelj nestabilne srednjovjekovne bosanske kršćanske trokonfesionalne države.

Uz to, dr. Trako navodi kako nekim stranim protestantskim misionarima nije bilo teško razviti novi mit: da su bogumili bili „neka vrsta ranih kršćanskih protestanata, zvanih *separatisti*, koji su se pojavili daleko prije prave njemačke reformacije“.

Ipak, nastavlja dr. Trako, jedna od najkontroverznijih pretpostavki o bosanskoj srednjovjekovlju je ona o masovnome prelasku (preobraćenju, konverziji) bosanskih bogumilskih kršćanskih krivovjeraca na islam, i to odmah po činu osmanskog osvajanja Bosne 1463. Smatrali su da su bogumili masovno prelazili jer su i kod novoga gospodara mogli zadržati stečene privilegije kod bosanskih vladara. No, dr. Trako pobija i tu tvrdnju stavom da postoji opće uvjerenje da su „bogumili bili radikalni novozavjetni kršćani antisemitske orijentacije“ koji nisu bili ni za kakvu vezu *Crkve bosanske* i države kao ni za posjedovanje bilo kakvoga materijalnog bogatstva jer su željeli biti dostojni nasljedovatelji prvih kršćana.

Bio je to razlog da je dr. Trako krenuo u znanstvenu potragu za odgovorom na pitanje: „je li moguće igdje u ‘zemljici’ Bosni (pro)naći znanstvene dokaze krivovjernoga bogumilskog dualizma u pretpostavljenim ostacima srednjovjekovne bosanske materijalne baštine“. U tu svrhu proučio je, kako sam kaže, gotovo sve lapidarne (kamene) skulpture kao i rukopisne knjige – dakle sve one materijalne nacionalne spomenike „suvremene bosanskohercegovačke države“ koje se drži „jedinim preostalim materijalnim tragovima višestoljet-

nog postojanja bosanske trokonfesionalne (kršćanske) države čiji su najlojalniji podanici bili krivovjerni kršćani Crkve bosanske, zvani bosanski bogumili“.

Na kraju bih želio reći da dr. sc. Redžo Trako nije u ovoj knjizi samo kronološki ili jednotematski obrađivao pojedine nalaze, kamene ili pisane spomenike. On ih je, kad god je imao za to priliku, stavljao u usporedbu s drugim takvim dokazima u Europi, želeći time kazati da „zemljica Bosna“ nije bila neka izolirana zemlja, zemlja *ni na nebu ni zemlji*, nego je bila životni prostor u kojem su se osjećali utjecaji s istoka i sa zapada, sa sjevera i s juga. Bila je to, istina, „svoja zemlja“ upravo zbog takvog geopolitičkog položaja. Koristio se pri tome djelima stranih kao i domaćih istraživača.

Ivan Markešić

17. LOŠINJSKI DANI BIOETIKE
Sedamnaesta međunarodna znanstveno-
kulturna manifestacije u organizaciji
Hrvatskog filozofskog društva,
Hrvatskog bioetičkog društva i Grada
Malog Lošinja,
Mali Lošinj, 20. – 23. svibnja 2018

Sedamnaesta međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija *Lošinjski dani bioetike* održana je u vremenskom periodu od 20. do 23. svibnja 2018. godine u Malom Lošnju. Organizatori manifestacije bili su Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj, dok je su-organizator bio Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku. Ovogodišnju *Studentsku bioetič-*

ku radionicu „Bioetika i masovni mediji“ organiziralo je Udruženje studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a su-organizator bio je Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz pomoć Suradničkog kruga studenata Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku. Pokrovitelji 17. *Lošinjskih dana bioetike* bili su Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske i Primorsko-goranska županija, dok je *Studentsku bioetičku radionicu* potpomogao Studentski zbor Sveučilišta u Zagrebu. Organizacijski odbor manifestacije činili su Predsjednik organizacijskog odbora Ante Čović, Glavni tajnik Hrvoje Jurić, poslovna tajnica Mira Matijević te 68 drugih članova. Za organizaciju *Studentske bioetičke radionice* zaslužni su Predsjednica organizacijskog odbora Lena Kuzmanović, Potpredsjednik Roni Rengel, te članovi Boris Sušnik Bolt, Dora Bukovac, Tamara Drašković, Buga Kranželić, Lena Kuzmanović, David Martić, Kristian Peter, Bernard Špoljarić i Maja Vejić. Program 17. *Lošinjskih dana bioetike* uključivao je: Međunarodni simpozij „Integrativna bioetika i nova epoha“ (21.-22. svibnja), Studentsku bioetičku radionicu „Bioetika i masovni mediji“ (20.-22. svibnja), okrugli stol „Bioetika u Hrvatskoj: stanje i perspektive“ (22. svibnja), predstavljanje recentnih bioetičkih izdanja (21. svibnja), te Bio Art: interaktivnu umjetničku radionicu „K izvoru univerzalnih simbola“ (22. svibnja).

Manifestacija je započela 20. svibnja s programom *Studentske bioetičke radionice*, gdje su studenti uz interaktivnu predstavu iz ciklusa *Bubnjevi kulture* započeli diskurs o temi masovnih medija. Svečano je otvorenje cijele manifestacije održano idući